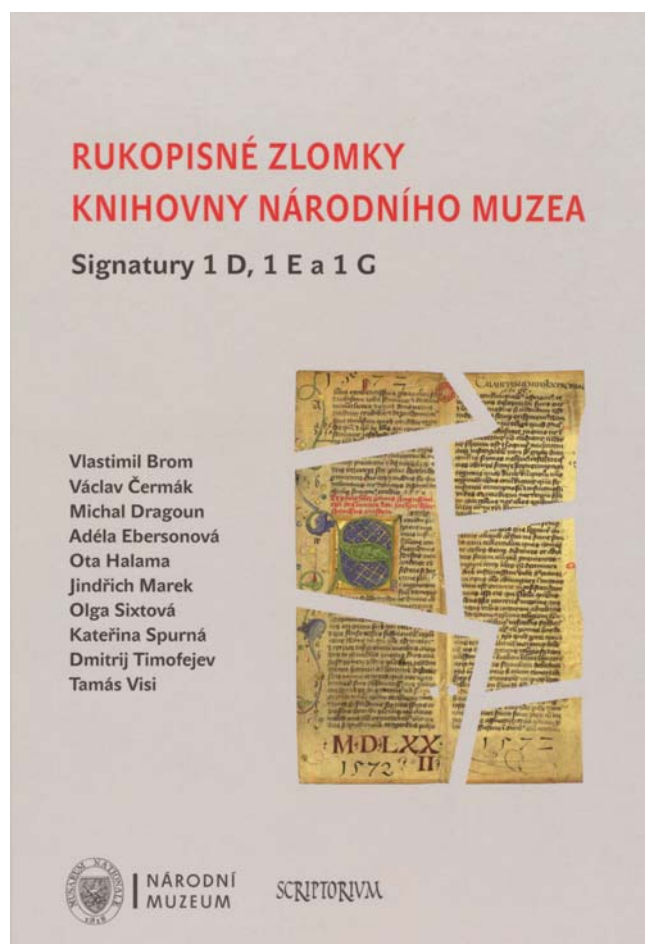

BROM, Vlastimil et al. *Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea: signatury 1 D, 1 E a 1 G*. Praha: Národní muzeum, Scriptorium, 2016. ISBN 978-80-7036-493-2, 980-80-88013-36-5.

Čtvrtý svazek zpracování rukopisných zlomků¹ Knihovny národního muzea (signatury 1 D, 1 E, 1 G) vznikl v širším kolektivu autorů. A budiž řečeno, že to bylo ku prospěchu věci, neboť tento svazek patří k těm zdařilejším publikacím, které se v poslední době objevily.

Autoři stáli před nelehkým úkolem zpracovat značně různorodé sbírky. Při své práci se museli potýkat nejen se širokým ča-

sovým rozmezím, ale také s náročnou jazykovou různorodostí. Vedle většího množství hebrejských fragmentů byli nuceni vypořádat se rovněž se zlomky psanými hlaholským a cyrilským písmem. Tato kapitola byla velkým překvapením, a to v pozitivním slova smyslu. Nemluvě o náročných jazykově německých fragmentech, jejichž podchycení vyžadovalo maximální pozornost. Vedle těchto zpracovatelsky náročných oblastí vypadaly na první pohled obtížně zpracovatelné i další aspekty, jako například notace v hlaholských zlomcích, výzdoba hebrejských fragmentů či podchycení zajímavé sbírky spojené s činností Jednoty bratrské jako zajímavé třešinky na dortu.

Na úvod lze říci, že v celkové koncepci se tento čtvrtý svazek neodlišuje od ostatních a jeho vnitřní skladba zůstává neměnná. Čtenáři znalému předcházejících dílů umožňují snadnou orientaci, neznalému čtenáři podrobné seznámení s celou problematikou zpracování fondu rukopisných zlomků. Zároveň je zárukou kvality, signifikantní pro tento svazek. Sjednocujícím svorníkem autorského týmu i celkové koncepce se opět stal Michal Dragoun. Jedinečným způsobem se mu přes rozmezí několika let, tj. mezi vydáním prvního a posledního svazku, podařilo udržet jednotnou linii zpracování, vnější i vnitřní podobu a především vysokou kvalitu. Jen ve stručnosti k základní vnitřní struktuře. Publikace je zahájena úvodem, následují jednotlivé kapitoly dle signatur, přičemž každá kapitola má vlastní úvod s následujícím popisem jednotlivých fragmentů. Při zpracování byly sledovány *Zásady pro popis rukopisů*.² Publikaci zakončují rejstříky několika typů. Zachována zůstává i jednotná grafická podoba publikace. Zdůrazněme opět i anglické překlady všech úvodů, které otevírají titul širokému spektru zahraničních badatelů.

V obecném úvodu, jehož autorem je Michal Dragoun, je přehledově zpracováno základní rozvržení popisovaného úseku fondu včetně představení celého týmu spoluautorů. Převážně středověké fragmenty obsahuje signatura 1 D a, zpracována Jindřichem Markem. Dmitrij Timofejev³ se ujal popisu převážně novověkých českých zlomků na signatuře 1 D b. Jedna z nejzajímavějších sbírek této části fondu je na signatuře 1 D c (z rukopisů psaných hlaholským a cyrilským písmem) a o její zpracování se postarali Kateřina Spurná⁴

¹ DRAGOUN, Michal – MAREK, Jindřich. *Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea: sbírky Adolfa Patery a Čeňka Zírta*. Praha: Národní muzeum, Scriptorium, 2012; BRČÁK, Marek et al. *Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea: signatura 1 A*. Praha: Národní muzeum, Scriptorium, 2014; BENEŠ, Jiří et al. *Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea: signatury 1 B a 1 C*. Praha: Národní muzeum, Scriptorium, 2015.

² PRAŽÁK, Jiří – HOFMANN, František – KEJŘ, Jiří – ZACHOVÁ, Irena. *Zásady popisu rukopisů. Sborník Národního muzea, řada C – Literární historie* 28, 1983, s. 49–95. [Cit. 13. 1. 2019]. Dostupné z: http://www.mua.cas.cz/sites/default/publicFiles/SOUBORY/2015/09/22/11-22-33/rkp_zasady.pdf.

³ Dmitrij Timofejev působí v oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, věnuje se zejména vývoji českého jazyka a literární produkci 18. století, se zaměřením na lidové kroniky.

⁴ Kateřina Spurná působí v Knihovně Národního muzea. Věnuje se zejména překladové technice z latiny do staroslovenštiny na materiálu legendistických textů a dále slovanským fondům uloženým v KNM, zejména knihovně Pavla Josefa Šafaříka.

a Václav Čermák.⁵ Této kapitole se budu podrobněji věnovat dále. Jazykově německé fragmenty uložené na signatuře 1 E a zpracoval Vlastimil Brom,⁶ rovněž na tuto část se více zaměřím níže. Krátce se zastavím také u signatury 1 E b, obsahující materiály spojené s činností Jednoty bratrské a polských protestantů, popsané Otou Halamou. Rozměrově větší fragmenty na oddílu 1 E c byly svěřeny Adéle Ebersonové.⁷ Další specifickou částí recenzované publikace je kapitola věnovaná poslední zpracovávané signatuře 1 G, na kterou byly umístovány zlomky zvláštní svou formou nebo jazykem. Většinu tvoří hebrejské fragmenty, výborně zpracované Olgou Sixtovou a Tamásem Visim,⁸ zpracování „nehebrejských“ fragmentů se ujal M. Dragoun. K četným konzultacím byli přizváni další přední odborníci na jednotlivé specifické sekce. Zmínit je třeba především Dalibora Havla, který se ujal jazykově starších latinských fragmentů psaných karolinskou minuskulou. Dodejme, že jeho zapojení bylo výbornou volbou. Popisy jsou konzistentní a přinášejí mnoho nového k poznání nejstarší latinské kultury v českých zemích. Nemluvě o konzistentně kvalitním zpracování notovaných rukopisů z pera Dagmar Štefancové, otevírající notované fragmenty dalšímu výzkumu muzikologů.

Struktura katalogových záznamů zůstává ve srovnání s předchozími svazky neměnná. V záhlaví je uvedeno pořadové číslo záznamu a signatura. S ohledem na to, že pořadová čísla přímo navazují na dva bezprostředně předcházející svazky, začínají číslem 856. Následuje případná lokace vzniku, datace, psací materiál, rozsah s rozměry, po případě údaje o iluminacích a notaci či vazbě. Následující fyzický popis je rozdělen do dvou odstavců. V prvním jsou uvedeny rozsáhlejší informace o materiálu, psací ploše a eventuálním poškození. Druhý charakterizuje písmo, výzdobu a notaci. Krátce je shrnut osud zlomku (důvody pro dataci a lokalizaci, podchycení přípisků, evidenci uložení v KNM). V této části je popsáno případné napojení na jiné fragmenty. V další samostatné části je uvedena literatura. Následuje popis obsahu s uvedením rozsahu a titulu. U hlaholských a cyrilských zlomků jsou uváděny incipity a explicity. Novověké fragmenty mají obsah zpracován jen formou anotace. Latinské a české texty jsou transkribovány. Specifika ostatních jazyků postihneme dále. Rejstříky kopírují předchozí katalogy.

Jen krátce se zastavím u první části, tj. signatury 1 D a zpracované Jindřichem Markem. Její součástí jsou nejstarší skupiny zlomků pocházející z 9. až 12. století, tedy ty fragmenty, u kterých autor úzce spolupracoval s Daliborem Havlem. Během zpracování se podařilo identifikovat větší celky rukopisů,⁹ nemluvě o jejich reflexi při celkové paspor-

Obr. 1. Zlomek tourské bible. Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 D a 1/9, fol. 1r. Foto: KNM.

tizaci fragmentů psaných karolinskou minuskulou z celého území Českých zemí.¹⁰ Výsledky této spolupráce překračují hranice našeho území a zapojují tyto zlomky do širokého evropského proudu starších latinských knižních památek. Zastavme se především u fragmentu tourské bible s částí evangelia podle Matouše asi z roku 800 (č. 865) nebo Comestorovy biblické dějepavy z druhé poloviny 12. století (č. 882). Součástí této sbírky jsou také řecké zlomky, které byly z drtivé většiny podchyceny v katalogu Oliviera a Sorbiera.¹¹ Dále vyzdvihují především obsahově zajímavý katalog knih Karlovy koleje pražské univerzity z konce 14. století (č. 856) a zlomek kazatelské sbírky Jana Husa z 15. století (č. 861).

Signatura 1 D b, zpracovaná Dmitrijem Timofejevem a obsahující 78 položek, se řadí k novověkým sbírkám. Úvod této kapitoly, členěný dle jednotlivých století, je velice podrobný. Zmíňme jazykově český fragment legendy o sv. Vítu a sv. Kryštofu (č. 1098), fragmenty českého překladu Bible

⁵ Václav Čermák působí ve Slovanském ústavu AV ČR, zabývá se především charvátskohlaholským písemnictvím a slovanskou rukopisnou tradicí Emauzského kláštera v Praze, textologií staroslověnských a církevněslovanských památek a staroslověnským překladem biblických knih.

⁶ Vlastimil Brom se zaměřuje zejména na výzkum starších německých literárních památek (například německá verze Dalimilovy kroniky). Působí na Masarykově univerzitě v Brně.

⁷ Adéla Ebersonová působí v Centru mediévistických studií AV ČR. Ve svých pracích se zaměřuje zejména na latinské knižní památky 14. století (a to především na knihovny a kláštery augustiniánů-kanovníků).

⁸ Tamás Visi je hebraista, judaista a historik. V současnosti pracuje v Centru judaistických studií Univerzity Palackého v Olomouci.

⁹ Viz například zlomky č. 903, 905, 906, 909, 910, 912, 914 pocházející z jednoho zdrojového breviáře z 12. století vzniklého v Čechách.

¹⁰ Nemluvě o značné provázanosti na jeho letitou práci věnující se zpracování nejstarších knižních památek (Ihospojeno zda kompletně dochovaných, tj. v celistvých rukopisech, nebo a zejména fragmentů, psaných karolinských minuskulou a nacházejících se na území Čech a Moravy. Viz jeho poslední publikace, ve které se nachází také popisy celé řady zde uvedených fragmentů HAVEL, Dalibor. *Počátky latinské písemné kultury v českých zemích: nejstarší latinské rukopisy a zlomky v Čechách a na Moravě*. Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2018.

¹¹ OLIVIER, Jean-Marie a MONÉGIER DU SORBIER, Marie-Aude. *Catalogue des manuscrits grecs de Tchécoslovaquie*. Paris: Édition du Centre National de la Recherche Scientifique, 1983.

Obr. 2. Charvátskohlaholský breviář, tzv. Svatotomášský zlomek. Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 D c 1/14, fol. 1v. Foto: KNM.

(č. 1099), morová nařízení pro města pražská (č. 1062), fragment herbáře (č. 1084), fragment učebnice Sebalda Heydena (č. 1072), štambuch Matěje Halického (č. 1059), seznam sva-
tebních darů (č. 1125g) nebo pranostiky (č. 1108). Jak vidno, tato signatura je velice rozmanitá a její zpracování si vyžá-
dalo přizvání rady odborníků (Dagmar Štefancová, Kateřina Voleková aj.).

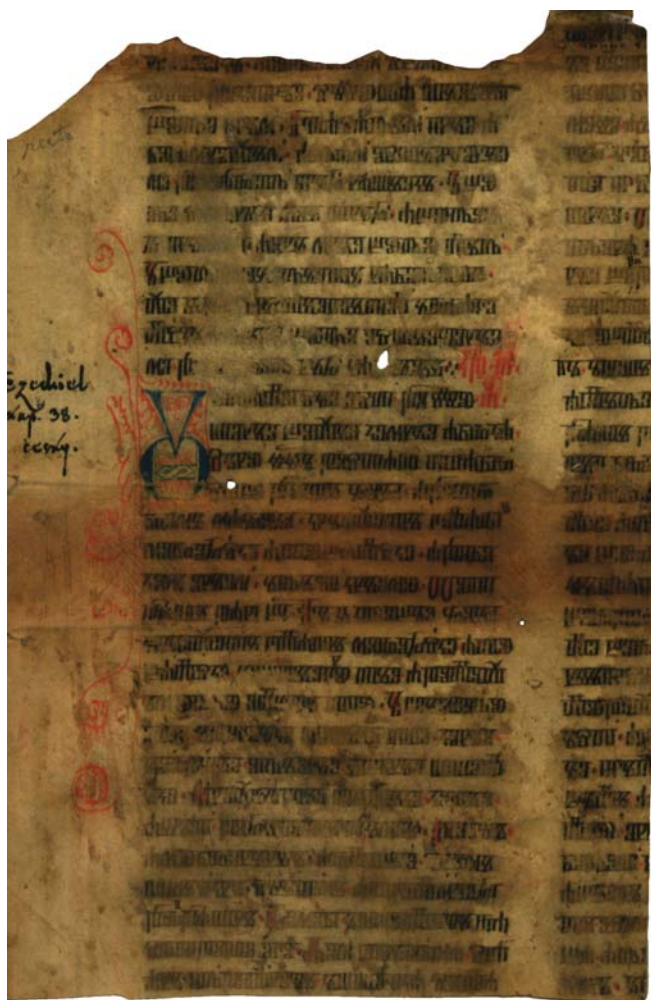
Fragmenty stojící na signatuře 1 D c psané hlaholským a cyrilským písmem se řadí mezi nejzajímavější a badatelsky neobyčejně přínosné originály. Zpracoval je Václav Čermák za pomoci Kateřiny Spurné. Tato sbírka obsahující 57 jednotek je největší a nejucelenější soubor památek tohoto druhu v Čechách, také ve světovém kontextu snese porovnání.¹² Časově se rozprostírá od nejstarších památek až po 18. století a zasluhuje si mimořádnou pozornost. Tomu odpovídá i ve-
lice obsáhlý a vysvětlující úvod od Václava Čermáka, pře-
kračující koncepci krátkých a výstižných úvodů. V první části jsou zpracovány fragmenty hlaholské, v druhé části poté po-
psány fragmenty cyrilské. Každý celek je představen v úvodu samostatně. Starší částí je ta s hlaholskými zlomky (32 polo-

žek). Je tvořena vesměs pergamenovými fragmenty ze 14. a 15. století v mladší formě hlaholice, přičemž dvě třetiny jsou psány církevní slovanštinou chorvatské redakce, jedna třetina staročesky. Část fragmentů vznikla v Chorvatsku (na-
příklad Emauzský hlaholský zlomek žaltáře č. 1151, zlomky nalezené Šafaříkem č. 1153–1155). Významná podskupina těchto fragmentů pochází ze zaniklé knihovny kláštera Na Slovanech (v Emauzích), významného karlovského kultur-
ního centra. Z českohlaholských zlomků zmiňme především fragmenty *České bible hlaholské* (č. 1129, 1143, 1146, 1150, 1158), staročeský překlad *Comestora* Petra z Troyes (č. 1144, 1147), fragmenty staročeského *Pasionálu* (č. 1145, 1148). Vyzdvihují především popis historie této specifické sbírky včetně četných odkazů na moderní literaturu.

Menší sbírka cyrilských fragmentů tvořená 25 položkami obsahuje pestré spektrum materiálu a obsahu. Patří sem Hradecký zlomek evangeliáře z 13. století (č. 1165), notovaný *Chilandarské sticherarium* (č. 1167) pocházející z Athosu, druhý notovaný zlomek s krjukovou notací (č. 1184) a ze-
jména opis *Napisanija o pravěj věřě* (č. 1176), považovaný

¹² Podobně rozsáhlé sbírky jsou v Záhřebu, Lublani, Vídni a Petrohradě.

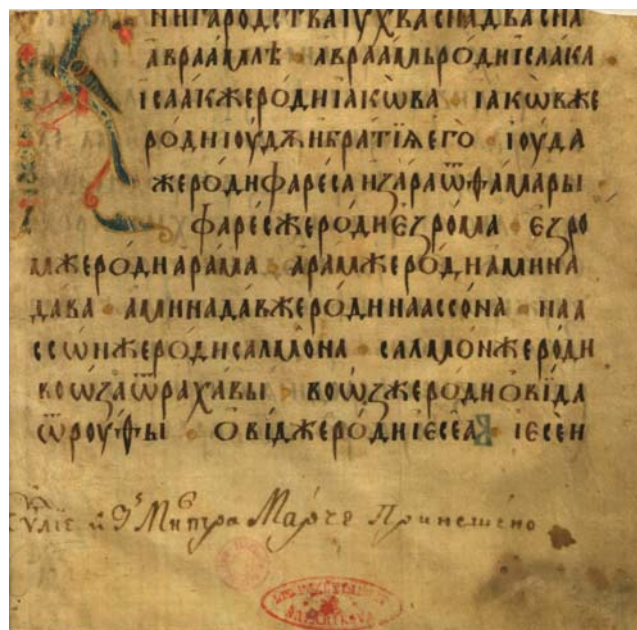

Obr. 3. Zlomek České bible hlaholské. Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 D 1/15, fol. 1r. Foto: KNM.

v minulosti za originální text starého slovanského písemnictví. Komplikované zpracování si vyžádalo specifické přístupy, ve kterých autoři navázali na linii Vašici a Vajse.¹³ Byla zvolena transliterace textů dle moderního úzu vydávání těchto písemností v Chorvatsku. Texty nejsou překládány a jsou předloženy v originálním znění. Rozsáhlý úvod a titul u konkrétního zlomku jsou zcela dostačující pro rychlou orientaci pro ty z nás, kteří neovládají ani jedno z uvedených písem. Zpracování každého fragmentu je velice pečlivé a kvalitní a přesahuje rámec běžného zpracování.

Signatura 1 E a zahrnuje 63 položky německých fragmentů zpracovaných Vlastimilem Bromem a pocházejících z rozmezí 12. až 20. století. I s ohledem na jazyk je to sbírka neskutečně pestrá – vedle okrajově doložené dolnoněmčiny zde najdeme také fragmenty psané bavorsko-rakouskými dialekty a méně častými slezskými dialekty. Nechybí zlomek *Pisně o Nibelunzích* (č. 1186), *Růžová zahrada ve Wormsu*

Obr. 4. Zlomek evangelia, bulharská redakce církevní slovanštiny, u dolního okraje vlastnické razítko původní Šafaříkovy knihovny. Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 D c 2/9, fol. 1r. Foto: KNM.

(č. 1188), známé z mnoha jiných knihoven. Dále je dochován fragment eposu *Arabel* Ulricha von dem Türlin, básníka přemyslovského dvora (č. 1219) či starofrancouzský *chanson de geste* lotrinského cyklu Gerberta de Mez Garin de Loherain (č. 1218). Autor striktně uvádí odkazy na *Handschriftencensus*¹⁴ i historii jednotlivých zlomků. Ke spolupráci byli přizváni odborníci z mnohých vědeckých pracovišť (Václav Bok, Klaus Klein, Ulrich-Dieter Oppitz aj.). Díky kvalitnímu zpracování budou přístupny k dalšímu průzkumu a zkompletování s dalšími německými fragmenty v ostatních nejen českých knihovnách.

Poutavý úvod k další řadě zlomků (1 E b) z pera Oty Halamy nabízí podrobnou historii této značně homogenní sbírky týkající se materiálu k dějinám Jednoty bratrské v Polsku. Všimá si především okolností zisku sbírky od F. A. Borovského (1852–1933), včetně podrobného uvedení literatury a následného osudu (ve spojení s D. E. Jablonským). Obsahuje 47 položek, z nichž většina vznikla na území dnešního Polska. Tomu odpovídá i dominantní užití latiny a polštiny. Jedinečným způsobem doplňuje rozsáhlý popis podobné sbírky v předcházejícím svazku z pera stejného autora.

Adéla Ebersonová zpracovala 98 položek ze signatury 1 E c, která vznikla později při přeložení rozměrově větších fragmentů z jiných signatur. Zpracování této sekce je v souladu s jednotnou linií předcházejících tří svazků. Není třeba dodávat, že i zde je to zpracování opravdu kvalitní. Z jednotlivin zmiňme zejména fragment *Života Krista Pána* (č. 1301), zlo-

¹³ VAJS, Josef. *Soupis slovanských rukopisů knihovny Musea král. Českého*, dochováno v rukopise KNM XVIII B 36; VAŠICA, Josef – BOHATCOVÁ, Mirjam – VAJS, Josef. *Soupis staroslovanských rukopisů Národního muzea v Praze*. Praha: ČSAV, 1957.

¹⁴ *Handschriftencensus – Eine Bestandsaufnahme der handschriftlichen Überlieferung deutschsprachiger Texte des Mittelalters* [on-line]. Dostupné z: <http://www.handschriftencensus.de/> [cit. 13. 1. 2019].

Obr. 5. Zlomek eposu *Arabel* Ulricha von dem Türlin. Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 1 E a 35, fol. 1r. Foto: KNM.

mek kalendáře z kláštera v Hradisku (č. 1374) nebo Benjamin Minor od Richarda od sv. Viktora (č. 1338, 1375).

Poslední uvedená signatura I G byla zpracována Michalem Dragounem, Tamásem Visim a Olgou Sixtovou a obsahuje pestrý seznam fragmentů. Vedle pergamenových svitků to jsou dvě fotografie, rukopis na palmových listech a jeden závěsný kalendář (vesměs ze 17. až 20. století), navíc také hebrejské zlomky. Ze vzácností zmiňme nepříliš často zastoupené *Sefer jere'im* od Eliezera ben Samuela z Metz (č. 1403) nebo fragment Babylonského talmudu z přelomu 12. a 13. století (č. 1403). Opakovala bych se, kdybych popisovala podrobnou a nesmírně pečlivou práci Michala Dragouna.

Závěr publikace je vyhrazen pro rejstříky. Prvním z nich je rejstřík chronologický, obsazen již od osmého století, včetně dílčího rejstříku přesně datovaných rukopisů. Doprovází jej rejstřík lokalizovaných zlomků. Neméně užitečným je rejstřík dřívějších vlastníků, dárců nebo místa nálezu zlomků. Nezapomeňme na rejstřík signatur rukopisů a tisků a rejstřík jinak určených rukopisů a tisků, s nimiž zlomky dříve souvisely. Doplnuje je logicky navazující rejstřík dalších citovaných rukopisů. V případě této jazykově pestré sku-

piny rukopisných fragmentů bylo nezbytné podrobně zpracovat zejména rejstřík jazykový. Obvyklý rejstřík jmenný, věcný a oborový je podrobný a bezchybný.

V každé recenzi či anotaci je třeba říci něco negativního, v případě tohoto svazku je však těžké relevantní nedokonalosti najít. Zmíním jedno jediné. Tomuto svazku by jistě slušela obrazová příloha, která by doplnila celkové popisy a především v případě jazykově nezvyklých zlomků by umožnila lepší identifikaci, po případě vůbec první seznámení pro méně znalé čtenáře.

Uvedená publikace byla příjemným překvapením. V první řadě nabídla kvalitní zpracování, které odpovídalo předcházejícím svazkům. Vedle toho zaujaly zejména kapitoly věnované jazykově zajímavých skupinám (zejména hlaholské a cyrilské fragmenty a dále německé zlomky). Ale především vyzdvihují celkové sladění autorského týmu, kvalitní a precizní práci každého z nich a moře práce, které je vidět za každým předloženým fragmentem.

PhDr. Renáta Modráková